

Людмила Сакада

"Український історик": генеза, тематика, постаті. Нью-Йорк; Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2003.- 328 с; іл. (Історіографічні студії. - 4.1)

Помітною подією українського наукового та культурного життя стало відзначення у 2003 р. 40-літнього ювілею журналу "Український історик" - авторитетного органу українознавства, представника незалежної української думки у світі. Цей журнал вписав яскраву сторінку в розвиток історичної науки ХХ ст., посівши одне з чільних місць серед періодичних видань Європи та Америки. Його наукові публікації, продовжуючи кращі традиції національної історіографії й водночас синтезуючи світовий історіософський контекст, сприяли осмисленню багатьох важливих проблем української історії. Крім того, сам факт довголітнього існування журналу та плідної діяльності його редакції наочно засвідчив високий науковий потенціал учених української діаспори.

"Український історик" - це своєрідне, по-своєму унікальне явище української історіографії, і водночас - живий, творчий організм, здатний до постійного поступу та вдосконалення. Він не тільки відбиває на своїх сторінках розвиток української історії як науки, але й сам виступає активним учасником цього процесу, впливаючи на формування світогляду своїх читачів, інтегруючи традиції української й світової історіографії та виробляючи на їх засадах концептуальні підходи до вивчення історичних проблем на сучасному етапі.

40 років - це поважний ювілей для періодичного органу, своєрідний момент істини, час для аналізу та переосмислення місця в історіографічному процесі. У цьому контексті дуже вчасним і доречним є вихід у світ монографічного дослідження Людмили Сакади "Український історик": Генеза, тематика, постаті" (Нью-Йорк, Київ, 2003). Ця книга відкриває нову серію видань Українського історичного товариства - "Історіографічні студії", в якій друкуватимуться монографічні праці, присвячені різним аспектам розвитку української історіографії.

Видання відкривається вступною статтею редактора-засновника журналу професора Любомира Винара "Історіографічні студії: нова серія видань

Українського історичного товариства", в якій він коротко зупиняється на місці "Українського історика" в історіографічному процесі, характеризує перший випуск нового серійного видання Українського історичного товариства та висловлює сподівання на те, що "монографія Людмили Сакади заповнить важливу прогалину в історичній літературі й дозволить дослідникам в Україні докладніше ознайомитися з різними аспектами розвитку "Українського історика" (с.8).

Ігор Гирич, наголошуючи на тяглоті історичних традицій, розглядає феномен "Українського історика" в порівнянні з такими відомими в історії української культури періодичними виданнями, як "Киевская старина", "Записки Наукового товариства імені Шевченка" та "Україна" (с.9-10). У цьому контексті цікаво згадати епізод понад десятилітньої давності, який відбувся під час роботи конференції "Українознавство в розбудові держави" (Київ, 1993). Автор цієї рецензії брала участь у засіданні секції "Український історик" і проблеми будівництва української держави з повідомленням "Витоки української історичної періодики", в якому обстоювала думку про тяглість традицій видання національних історичних журналів, започаткованих в останній чверті XIX ст. "Киевской стариной". Слід відзначити, що тоді ця теза викликала заперечення з боку головного редактора "Українського історика" проф. Л.Винара, який наполягав на "малоросійськості", ба навіть "неукраїнськості" "Киевской старины", яка видавалась російською мовою. Водночас проф. Л.Винар наголосив на тому, що у своєму журналі він продовжує традиції виключно історичної школи М.Грушевського, а відтак - редагованих визначним українським істориком наукових видань ("Записок Наукового товариства Шевченка", "Літературно-наукового вісника", "України" тощо). Звертаючись знов до питання про тяглість традицій, уважаємо за доцільне навести рядки зі "Споминів" М.Грушевського, в яких учений наголошував на тому великому враженні, яке справило на нього в юнацькі роки знайомство з першими томами "Киевской старины": "Крім того, що ці книжки поглибили мої симпатії й інтереси до української старовини, вони вперше дали мені хоч в деякій мірі поняття про сучасний стан українського життя, українського руху", "1883 рік, власне, і пішов у мене на таку громадську й національно-політичну самоосвіту, самовиховання, на матеріалі й за вказівками "Киев[ської] старины". Роздумуючи над тим, як багато я завдячив її першим двом річникам, я скріпляюся у вдячності й признанню громадським заслугам її фундаторів і керівників. Скільком поколінням українського громадянства протягом її перших двох десятиліть існування служила вона такою школою?!". Водночас М.Грушевський гостро критикував редакцію журналу за його аполітичність, за непідтримку "українства як політичної програми" та ін. Проте, на нашу думку, не можна оминати того факту, що як позитивні, так і негативні тенденції в діяльності перших українських наукових журналів значною мірою вплинули на подальшу еволюцію української періодики й заклали надійний фундамент її сучасного розвитку.

Яскравим підтвердженням цього є історія заснування та видання журналу "Український історик", який не тільки творчо інтерпретував та розвинув кращі здобутки української наукової періодики, але й здійснив вагомий внесок у справу відстоювання національної історіографічної схеми, започаткованої М.Грушевським. І в цьому, безперечно, найбільша заслуга належала його головному редакторові Л.Винарові (тут ми повністю погоджуємося з оцінками його діяльності, висловленими автором монографії Л.Сакадою та науковим редактором видання І.Гиричем).

Пристаюючи до аналізу рецензованої праці, в першу чергу вважаємо за необхідне відзначити її новизну, ґрунтовність, чітку структурованість, насиченість фактичним та аналітичним матеріалом, мовну виразність та ілюстративну насиченість. Саме ці риси привертають увагу як професійних науковців, так і широкої читацької аудиторії. Викладений матеріал має заціка-

вити не тільки істориків, а й спеціалістів інших наукових та суспільних галузей, зокрема журналістів, етнологів, соціологів, культурологів.

До позитивних ознак монографії Л.Сакади слід віднести її чітку архітектоніку, розміщення матеріалу за проблемно-хронологічним принципом у відповідності до запропонованої періодизації історії журналу. Автор виділяє три періоди у виданні "Українського історика", беручи за основу періодизації головні етапи організаційно-видавничої історії журналу, еволюцію його структури та змісту, авторського та редакційного складу: *перший період*: "Український історик" - бюлетень Історичної комісії "Зарево" (1963-1964 рр.); *другий*: "Український історик" - орган Українського історичного товариства, журнал історії та українознавства на Заході (1965-80-ті рр.); *третій*: період новітньої історії журналу, коли "Український історик" трансформується в загальноукраїнське фахове періодичне видання національної історіографії (від 1990 р.).

Джерельною основою дослідження виступили в першу чергу публікації "Українського історика", а також різноманітні за змістом та характером документи з архіву Українського історичного товариства (м. Кент, США), поточного архіву при Київському осередку УІТ ім. М.С.Грушевського, Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського та ін. Характерною особливістю даної монографії є те, що автором при її підготовці широко використано методику персонального опитування співробітників журналу шляхом безпосереднього інтерв'ювання або листування. В основу монографії покладено матеріали кандидатської дисертації, захищеної автором у 2000 р. на вченій раді Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України.

Перевагою даної роботи слід визнати запроваджений автором комплексний підхід до аналізу журналу, з одного боку, як органу національної історичної періодики, а з іншого - як явища української історіографії. У зв'язку з цим відзначимо, що оригінальністю вирізняється авторське бачення головних функцій історичної періодики в науці й суспільстві. Л.Сакада виділяє п'ять головних функцій: 1) науково-інформаційну, 2) апробаційну, 3) наукової критики (дискусійну), 4) джерельно-літописну та 5) суспільно-ідеологічну, і у відповідності до цієї схеми аналізує редакційну діяльність "Українського історика", проблематику та тематику опублікованих на його сторінках досліджень, спрямованість дискусій та ін.

Перший розділ монографії - "Поява українського історіографічного часопису в діаспорі" - присвячено історії заснування та видання журналу; в ньому охарактеризовано стан української історичної періодики на середину ХХ ст., висвітлено процес заснування журналу "Український історик", діяльність учених української діаспори з організації Українського історичного товариства.

Як відзначає Л.Сакада, перший склад редакційної колегії "Українського історика", що включав відомих українських учених з різних країн Європи й Америки, на довгі роки залишався її основним кістяком. До нього ввійшли: Любомир Винар (головний редактор), Марко Антонович, Василь Дубровський, Богдан Винар, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Климкевич, Олександр Оглоблин, Наталія Полонська-Василенко, трохи згодом до нього приєдналися Олександр Домбровський, Ярослав Пастернак і Теодор Мацьків (с.47). За висловом Л.Винара, це був "гурт одержимих духом ідеалістів", які, незважаючи на труднощі фінансового характеру, спромоглися належним чином організувати видання наукового історичного журналу на зарубіжжі. На думку дослідниці, Л.Винар в організаційний період посів дуже важливу позицію щодо створення саме наукового, незалежного від будь-якого партійного чи громадського осередку органу, спроможного з позицій наукової критики підійти до висвітлення та аналізу різноманітних аспектів історичного минулого українського народу.

Автор звертає увагу читачів на особливості організаційного процесу в історії журналу, які вирізняють його з низки інших періодичних видань. По-перше, це стосується недотримання традиційної схеми: організація товариства, осередку - заснування періодичного органу. У випадку з "Українським істориком" було навпаки - перше число журналу побачило світ наприкінці 1963 р., і тільки згодом навколо нього відбулося об'єднання вчених, що в 1965 р. заснували Українське історичне товариство. По-друге, своєрідною рисою "Українського історика", яку виділяє автор, є те, що від часу заснування та впродовж наступного сорокаліття його редактором залишається одна людина - Любомир Винар. Третя ж особливість полягає в організації редакційної роботи, яка відбувається переважно "кореспонденційним шляхом", оскільки переважна більшість членів редколегії та авторів мешкають не тільки в різних країнах, але й на різних континентах.

На позитивну оцінку в даному розділі заслуговує те, що автор розглядає події, пов'язані з організацією УІТ та виданням "Українського історика", крізь призму загальної ситуації, що мала місце в громадсько-політичному та науковому житті як у радянській Україні, так і в українському зарубіжжі. У цьому сенсі важливим, на нашу думку, є: по-перше, звернення до характеристики стосунків, що склалися між УВАН, НТШ та УІТ на Заході, а по-друге, аналіз ідеологічного протистояння між "Українським істориком" та "Українським історичним журналом" тоталітарного періоду.

Завершує перший розділ висвітлення третього періоду розвитку "Українського історика", який розпочався на зламі 1980-х-1990-х рр. і триває й донині. Автор відображує процес перетворення журналу на загальнонаціональний орган історії та українознавства, відкритий для творчої співпраці вчених материкової України та діаспори. Тут автор подає багато фактичного матеріалу щодо встановлення контактів редакції з науковими центрами в Україні - Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Товариством охорони пам'яток історії й культури, коротко зупиняється на процесі заснування осередків УІТ в Україні (Львів, Київ, Дніпропетровськ, Острог, Ужгород, Дрогобич, Черкаси), створенні офіційного представництва журналу в Україні на чолі з Ігорем Гиричем. У цей період було започатковано також новий етап взаємовідносин між "Українським істориком" та "Українським історичним журналом" - етап конструктивної співпраці для поступу української національної історіографії¹.

Концептуальний характер має другий розділ монографії - "Теоретичні аспекти української історіографії в обговоренні журналу УІТ". Здійснений аналіз трактування поняття "українська історіографія" на сторінках "Українського історика" дав авторці підстави стверджувати, що вченими УІТ були апробовані й творчо розвинені підходи до тлумачення даного поняття, запропоновані в працях Д.Багалія, Д.Дорошенка, М.Грушевського, а згодом О.Оглоблина. На шпальтах "Українського історика" Л.Винар проводив думку, що українська національна історіографія є явищем світової історіографічного процесу й "включає наукові праці українських істориків або істориків українського походження, присвячені історії України, без огляду на місце їхнього перебування й мову, якою вони друкують свої праці" (с.93-94).

Важливе місце в цьому розділі посідає також відображення ще одного аспекту наукових публікацій "Українського історика" - теоретичного обґрунтування завдань еміграційної історичної науки (до 1990-х рр.). Не випадково перше число журналу містило програмну статтю О.Оглоблина "Завдання української історіографії на еміграції". Крім того, у 1978 р. редакцією було здійснено передрук даної статті з новими коментарями О.Оглоблина під назвою "З перспективи 15 років". У зв'язку з цим вважаємо за доцільне зупинитися на двох основних моментах, окреслених О.Оглоблиним, які залишаються надзвичайно актуальними й сьогодні, причому не тільки для вчених ук-

раїнської діаспори, але й для всіх представників української історичної науки. По-перше, це ретельне дослідження та використання істориками комплексу джерел зарубіжної архівної україніки; по-друге, необхідність опанування й застосування нових методологічних підходів світової науки ⁴.

Особливий же наголос у цьому розділі зроблено на методології дослідження та проблемі історичної схеми України у висвітленні "Українського історика" (с.99-112). Така увага до даної проблеми з боку авторки монографії є цілком умотивованою, оскільки саме на сторінках "Українського історика" Л.Випаром було запроваджено як один із принципових критеріїв відбору матеріалів для публікації дотримання авторами методологічних заasad, що базуються на визнанні історичної схеми М.С.Грушевського. Л.Сакада докладно зупиняється на аналізі праць Л.Винара й інших авторів "Українського історика", в яких порушувалися питання про конкретний зміст і значення історіографічних концепцій М.Грушевського, покладених в основу його історичної схеми й періодизації минулого України. Особливо в монографії підкреслюється той факт, що редакція журналу серед основних завдань сучасного етапу діяльності українських істориків виділяє "необхідність упровадження не лише в українську, але й у світову історіографію схему історії України, базовану на осучасненій і доповненій схемі Михайла Грушевського - з відповідною періодизацією й термінологією" (с.107).

Проблемам спеціальних історичних дисциплін у висвітленні журналу присвячено *третьою розділ* монографії. У ньому знайшли відображення актуальні аспекти дослідження історичної картографії (зокрема, вихід у 1981 р. в США під егідою УІТ "Атласу історії України"), іконографії (розглянуто іконографічні публікації журналу), генеалогії, геральдики, сфрагістики (праці Р.Климкевича, О.Оглоблина, Л.Винара, В.Омельченка, В.Сергійчука та ін.), історичної бібліографії.

Четвертий розділ - "Питання історичного джерелознавства та археографічна практика в "Українському історичному" - характеризує пошуково-евристичну, критико-аналітичну та едиційну роботу вчених УІТ. Важливість даного аспекту діяльності УІТ була проголошена відразу ж по заснуванні товариства. У 5-му параграфі комунікату УІТ йшлося про те, що особливу увагу необхідно приділити "виявленню, реєструванню й вивченню джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках". Л.Сакада чітко окреслює коло авторів, які в різні періоди розробляли джерелознавчі проблеми на сторінках журналу (спочатку - О.Оглоблин, Н.Полонська-Василенко, І.Камеицький, М.Антонович, О.Домбровський, Л.Винар, згодом до них долучились Ю.Шаповал, В.Сергійчук, Ю.Мицик, М.Ковальський, І.Гирич, Г.Сварник, Г.Бурлака та ін.). У розділі аналізуються джерелознавчі та археографічні публікації Т.Мацьківа, О.Барана, о. Іриней Назарка, О.Субтельного, І.Верби та ін. В окремий параграф винесено розгляд археографічних публікацій епістолярної спадщини українських діячів XIX-XX ст.

Особливий інтерес з боку архівістів та археографів має викликати параграф, присвячений характеристиці джерел до історії УІТ, що зберігаються в архіві УІТ у США (м. Кент, засновник-розпорядник Л.Винар) та в архіві управи УІТ у Нью-Йорку (завідувач О.Домбровський), і які лише частково побачили світ на сторінках "Українського історика".

Л.Сакада подає чітку, логічну класифікацію джерел з історії УІТ, опублікованих в "Українському історичному", поділяючи їх на три окремі групи. До першої з них авторка відносить публікації текстів інституційних документів, програмні статті засновників УІТ та матеріали наукової хроніки, які публікувалися відразу ж після їх створення (т.зв. "оперативна документація"). Другу групу складають спеціально підібрані документальні матеріали з нагоди ювілейних дат УІТ, "УІ" (тут ми повністю погоджуємося з автором щодо суб'єктивності відбору даних документів для друку, що не-

обхідно враховувати дослідникам при їх використанні). Третю групу дослідниць називає джерелами нарративного типу, відносячи до неї публікації епістолярій та матеріалів мемуарного характеру засновників журналу й членів товариства, в яких проливається світло на історію діяльності УІТ від часу його заснування до сьогодення. Уважаємо, що більш доречним було б визначити цю групу як "джерела особового походження", оскільки саме цей термін побутує в історичному джерелознавстві щодо узагальнюючої характеристики епістолярних та мемуарних джерел. Водночас підкреслимо, що саме така структурованість підходу до розгляду джерел з історії УІТ дала авторці можливість уникнути описовості при їхньому розгляді й вдало поєднати викладення фактичного матеріалу з його аналізом і синтезом.

Відаючи данину загальній тенденції до персоніфікації історіографічних досліджень, Л.Сакада останній - *п'ятий* - розділ монографії ("Матеріали до біоісторіографічних досліджень істориків України") присвятила аналізу публікацій журналу біографічного характеру. Цей розділ цілком закономірно відкриває параграф "Михайло Грушевський - провідна тема журналу" (с. 226-234), оскільки саме "Український історик" зробив вагомий внесок у вивчення життєвого та творчого шляху видатного вченого й громадсько-політичного діяча, спричинившись до появи цілого ряду ґрунтовних досліджень наукової спадщини М. Грушевського. Автор відзначає, що в 1972 р. на сторінках журналу з'явилась постійна рубрика "Грушевськіана", а згодом найбільш цінні з її матеріалів видавались окремими книжками. Аналіз внеску журналу в розробку даної тематики дав Л.Сакаді можливість зробити правомірний висновок про те, що "активною позицією у відстоюванні чесного імені Михайла Грушевського саме в той час, коли воно з політичних причин замовчувалося в Україні, багатосторонньою розробкою цієї теми силами багатьох дослідників з діаспори й України, журнал "Український історик" небезпідставно здобув собі серед науковців заслужену славу "журналу грушевськознавства", закріпив за собою науковий пріоритет у цьому напрямку досліджень" (с.234).

Окремі параграфи даного розділу присвячено Володимирові Антоновичу (с.234-242), Іванові Крип'якевичу (с.242-246), Олександрові Оглоблину (с.246-254), Наталії Полонській-Василенко (с.254-257), Михайлові Брайчевському (с.257-261), Любомирові Винару (с.261-268). Дещо описовий характер має останній параграф розділу "Про інших дослідників минулого України", в якому дуже стисло окреслено публікації "Українського історика" біографічного, історіографічного, джерелознавчого та рецензійного характеру про Д.Багалія, Ю.Бачинського, М.Василенка, І.Витановича, Д.Дорошенка, А.Жуковського, О.Кандибу (Ольжича), М.Ковальського, Б.Крупницького, В.Кубійовича, В.Липинського, В.Міяковського, Є.Онацького, М.Чубатого, Д.Щербаківського та ін. Оскільки викладений у параграфі матеріал має більше науково-довідковий, аніж критико-аналітичний характер, можливо його краще було б представити у формі зведеної таблиці просопографічних публікацій "Українського історика", або ж провести їх контент-аналіз і в узагальнюючій формі подати кількісні та якісні характеристики цих матеріалів.

Узагалі слід відзначити, що, на нашу думку, дослідження мало б більш узагальнюючий і водночас прикладний характер, якби містило науково-довідковий та документальний матеріал у формі додатків. Зокрема, у додатках варто було б навести основну бібліографію праць про журнал та його головного редактора, повний перелік його авторів та співробітників з розкриттям їхніх псевдонімів та криптонімів, умістити окремі оригінальні документи з архіву "Українського історика" та Українського історичного товариства. Тим більше, що численні попередні публікації авторки свідчать про те, що нею опрацьовано значний історіографічний та джерельний матеріал, а також укладено ґрунтовний сучасний показник змісту "Українського історика".

Однак, більшою мірою всі ці побажання стосуються не лише праці Л.Сакади, але адресовані всім науковцям, які працюють над дослідженням історичної періодики та її окремих органів.

Рецензована праця, на нашу думку, є важливим кроком на шляху до вивчення організації наукової та видавничої праці української еміграції в другій половині ХХ ст. Вона посяде помітне місце не тільки серед історіографічних досліджень української історичної періодики, але й у загальній палітрі історіографічних досліджень, пов'язаних із вивченням наукового доробку вчених української діаспори.

Сподіваємось, що книга Л.Сакади буде представлена не тільки на полицях наукових бібліотек України та зарубіжжя, але й на робочих столах істориків, журналістів, культурологів та спонукатиме їх до більш широкого вивчення та використання матеріалів журналу "Український історик".

¹ Грушевський М.С. Спомини // Київ. - 1988. - № 12. - С.120-121.

² Для більш глибокого розуміння процесів, що відбувалися в науковому житті української діаспори в повоєнний період, пропонуємо читачеві звернутися до публікації О.Яся "Українська зарубіжна історіографія 1945-1991 рр.: проблема поколінь та організація дослідницької праці" (Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Число 5] / Історіографічні дослідження в Україні [Число 10]: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В.А.Смоля. - К., 2002. - 4.2. - С.352-391).

³ Про співпрацю "Українського історика" та "Українського історичного журналу" див.: Михайлик В.Р. "Український історичний журнал" та "Український історик": обрії співробітництва // Український історичний журнал. - 1994. - № 1. - С.154; Ричка В.М. "Український історичний журнал" та "Український історик": питання співпраці // Український історик. - 1994. - 4.1-4. - С.355-356; Сакада Л.Д. Два журнали українських істориків: "Український історичний журнал" та "Український історик" // Український історичний журнал. - 1997. - № 4. - С.58-68.

⁴ Останнім часом українські вчені все більше уваги приділяють інтеграційним процесам у контексті історіософського переосмислення національних історіографічних концепцій і схем. Комплексному осмисленню проблеми інтеграції української національної історії у світову присвячено фундаментальну монографію Володимира Потульницького "Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVI I — XX ст." (К., 2002).

⁵ Див.: Хронологічний показник томів за роки 1963-1997 // Показник змісту ["Українського історика"] за роки 1963-1997 (ч.1-135) / Упор. Л.Сакада // Український історик. - 1999. - 4.1.

М.Г.ПАЛІЄНКО (Київ)